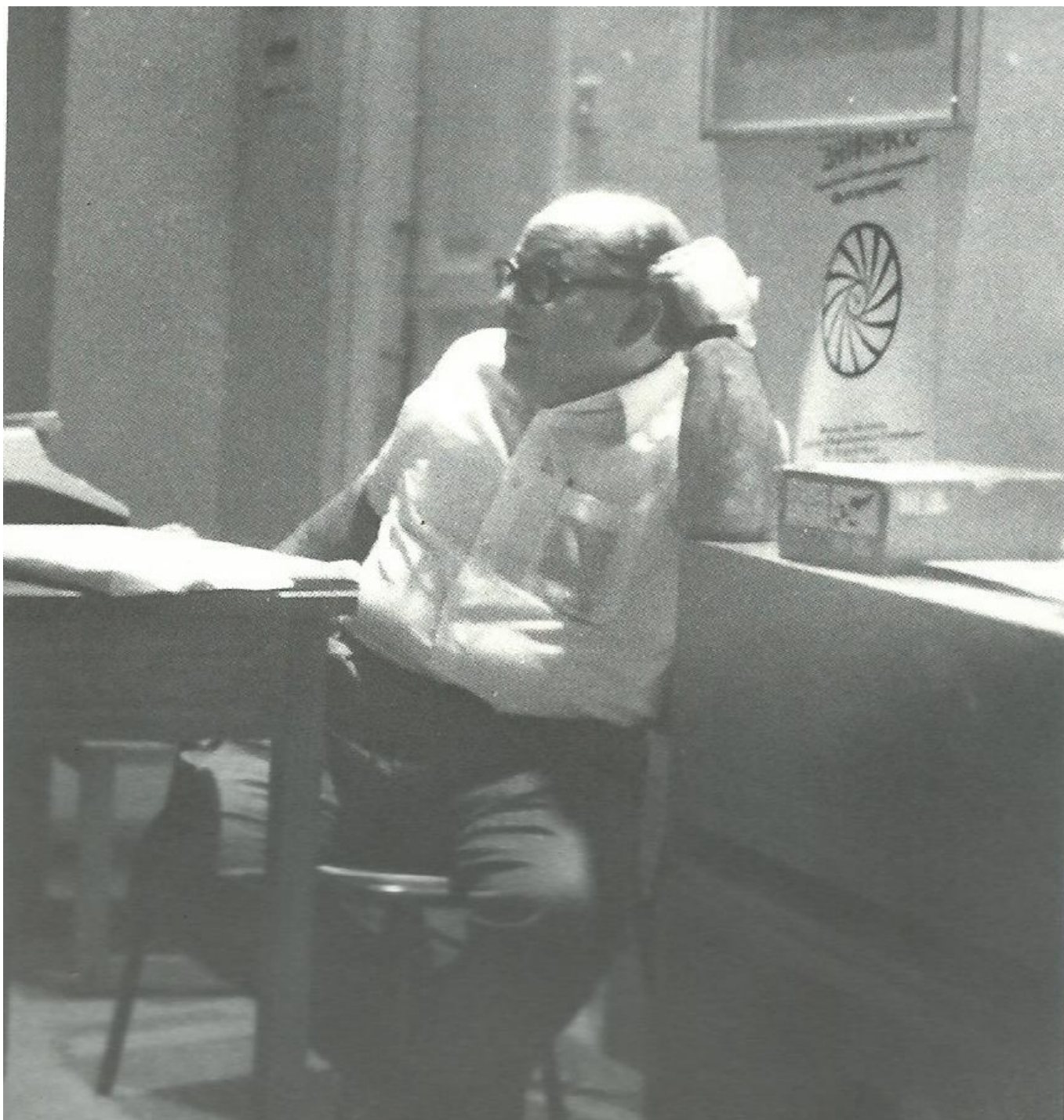

της Χρυσάνθης Αρχοντίδου

Το πορτρέτο της οικογένειάς του, οι επιστολές από την μητέρα του στην Κατοχή, η σχέση του με την τέχνη και την «Τέχνη» και η συνεισφορά του στην πολιτιστική ζωή της Θεσσαλονίκης

Το 1943, γύρω στους 43.000 Εβραίους μεταφέρθηκαν από τη Θεσσαλονίκη στο ναζιστικό στρατόπεδο του Άουσβιτς. Από αυτούς λιγότεροι από χίλιους, επέστρεψαν ζωντανοί, ένα καταστροφικό πλήγμα για τον εβραϊκό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης και ένα μελανό σημείο στον χάρτη Ιστορίας της Ελλάδας.

Μέλη της οικογένειας Σαλτιέλ βρίσκονταν ανάμεσά σε αυτές τις ψυχές. Μία οικογένεια που γράφει μακρά ιστορία στην πόλη, μέχρι και σήμερα, με σημαντική συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή της Θεσσαλονίκης και στον χώρο της τέχνης.

Ο Μωρίς Σαλτιέλ, γιος του Ισαάκ Σαλτιέλ και της Σάρα (Σαρίνα) Σαλτιέλ, γεννήθηκε στις 31 Μαΐου 1922 στη Θεσσαλονίκη.

Μία ευκατάστατη οικογένεια Σεφαραδιτών Εβραίων, με ένα διώροφο σπίτι και μαγαζί στην οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου (σημερινή Ίωνος Δραγούμη) στο Αλκαζάρ.

Ο Ισαάκ Σαλτιέλ είχε, μαζί με τα δύο αδέρφια του, ένα κατάστημα χονδρικής πώλησης υφασμάτων στη γωνία των οδών Βηλαρά και Καθολικών, με δύο υποκαταστήματα, ένα στην οδό Βενιζέλου και ένα στον Βαρδάρη. Δεν ήταν θρησκευόμενος άνθρωπος, πήγαινε σπάνια στη Συναγωγή, κυρίως στις μεγάλες γιορτές. Ήταν ένας έξυπνος, νευρικός και δραστήριος άνδρας, ένα εμπορικό δαιμόνιο.

Η μητέρα, Σάρα (Σαρίνα) Σαλτιέλ, το γένος Σερρέρο, ήταν μία πολύ ωραία γυναίκα, ιδανική για την εποχή της, καλλιεργημένη, δασκάλα, ταλαντούχα, με σπάνια φωνή. Είχε τελειώσει το Γαλλικό Σχολείο της Alliance Francaise, που τότε βρισκόταν στην πλατεία Αριστοτέλους και η οικογένειά της δεν ήταν πλούσια, αλλά ήταν αρχοντική. Ο Ισαάκ την είχε ακούσει να τραγουδά σε κάποια βαφτίσια, την ερωτεύτηκε, τη ζήτησε σε γάμο και κάπως έτσι, παντρεύτηκαν τον Μάρτιο του 1921. Στο σπίτι μιλούσαν γαλλικά και ισπανοεβραϊκά, τις γλώσσες που έμαθε και ο Μωρίς από μικρή ηλικία.

Ο Μωρίς ήταν μοναχογιός, που φοίτησε στο Δελασάλ, στη σχολή Βαλαγιάννη και αργότερα στο Β' Γυμνάσιο Αρρένων. Σπούδασε Οικονομικά στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, ενώ από μικρή ηλικία έκανε μαθήματα βιολιού, πιάνου και αυτοσχεδίαζε. Στην καθιερωμένη γιορτή του χρόνου, τα γενέθλιά του, ο Μωρίς ετοίμαζε ένα μικρό κομμάτι στο βιολί του και το έπαιζε στον κόσμο που μαζεύονταν στο σπίτι, ενώ η μητέρα τον συνόδευε στο πιάνο.

Η οικογένεια ταξίδευε τα καλοκαίρι σε μεγαλουπόλεις της Ευρώπης, από Τσεχοσλοβακία, μέχρι Γαλλία και Αυστρία, παρακολουθώντας όπερες και ακούγοντας κονσέρτα. Ο Μωρίς γνώρισε την Ευρώπη μέχρι το καλοκαίρι του 1936, όπου η δικτατορία του Μεταξά, βρήκε την οικογένεια σε μία λουτρόπολη της Σλοβενίας, οπότε και σταμάτησαν τα ευρωπαϊκά ταξίδια.

Πρόκειται για μία πολύ αγαπημένη οικογένεια, με τον παππού και τη γιαγιά, Δαβίδ και Ραχήλ Σαλτιέλ, να είναι αναπόσπαστο μέρος της. «Τον παππού τον αγαπούσα πιο πολύ, δεν ξέρω γιατί, αν και η γιαγιά με λάτρευε και με φρόντιζε», εξομολογείται ο ίδιος ο Μωρίς στο ανέκδοτο βιβλίο του.

Το 1942 ο Μωρίς γυρνά στη Θεσσαλονίκη από την Αθήνα, όπου σπούδαζε. Οι γονείς είχαν φύγει πια από το πατρικό στην Μεγάλου Αλεξάνδρου και με διαταγή των Γερμανών μεταφέρθηκαν σε ένα διαμέρισμα μαζί με τους παππούδες και μία οικογένεια Marcos.

Τα πρώτα μαζικά μέτρα εναντίων των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, άρχισαν να εφαρμόζονται περισσότερο από έναν χρόνο μετά τη γερμανική εισβολή. Στις 11 Ιουλίου 1942, όλοι οι άρρενες Εβραίοι από 18 - 45 ετών κλήθηκαν στην Πλατεία Ελευθερίας για να καταγραφούν για καταναγκαστικά έργα, όπου εξετελέστηκαν και βασανίστηκαν.

«Αυτή ήταν η αρχή του τέλους», αναφέρει στο ανέκδοτο βιβλίο του ο Μωρίς.

Μωρίς Σαλτιέλ: Η διαφυγή στην Αθήνα

Η οικογένεια Σαλτιέλ γρήγορα αποφάσισε ότι ήταν καλύτερο ο Μωρίς να διαφύγει στην υπό Ιταλική Κατοχή Αθήνα, μία απόφαση στην οποία ο ίδιος συμφώνησε.

Πήγε πρώτα μέσω ενός μικρού σιδηροδρόμου που έβγαζε από τη Θεσσαλονίκη, στο Σταυρό Χαλκιδικής. Από εκεί, συνέχισε με μουλάρι ως το Νεοχώρι Χαλκιδικής, όπου τον φιλοξένησε ο συμμαθητής του, Βασίλης Παπαμόσχου. Κάποιοι τον υποπτεύθηκαν και ο Βασίλης τον συμβούλεψε να γυρίσει πίσω στη Θεσσαλονίκη.

Η γυναίκα του Μωρίς, Ελένη Σαλτιέλ, εξιστορεί σήμερα στην Parallaxi την ιστορία διαφυγής του στην Αθήνα: «Ο πατέρας του φρόντισε, δίνοντας αρκετά χρήματα, έτσι ώστε ο Μωρίς να ντυθεί σαν σιδηροδρομικός και να μπει σε τρένο από τη Θεσσαλονίκη για την Αθήνα. Η αγωνία του ήταν, όπως μου είχε πει, τα συνεχόμενα μπλόκα που γίνονταν από τους Γερμανούς. Από τη Λάρισα και μετά, επειδή τον έλεγχο είχαν οι Ιταλοί, τα πράγματα ήταν ευκολότερα.

Όταν έφτασε στην Αθήνα, φιλοξενήθηκε αρχικά στο σπίτι του φίλου του Σωτήρη Φαλτσή. Έβγαλε πλαστή ταυτότητα με το όνομα Σωτηριάδης. Εκεί τον αναγνώρισαν οι γείτονες ότι δεν ήταν της περιοχής και ότι προφανώς ήταν Εβραίος. Μετά από καταγγελία στην Γκεστάπο ότι μια οικογένεια έκρυβε έναν Εβραίο, έγινε έρευνα από τους Γερμανούς στο σπίτι όπου φιλοξενοούνταν. Ο Μωρίς πρόλαβε και έφυγε, πήγε σε άλλο διαμέρισμα, με έναν ξάδερφό του.

Όταν τα πράγματα δυσκόλεψαν ακόμα περισσότερο, η κόρη του σπιτιού που έμενε εκείνη την περίοδο, του πρότεινε έναν ψαρά με καΐκι, που θα μπορούσε να τον φυγαδεύσει στην Αίγυπτο. Ο Μωρίς έδωσε πολλές λίρες στον ψαρά και έδωσαν ραντεβού ένα πρωινό για να τον φυγαδεύσει. Ο Μωρίς πήγε, αλλά ο ψαράς δεν εμφανίστηκε ποτέ, τον εξαπάτησε. Εκείνη την περίοδο που βρισκόταν στην υπό Ιταλική κατοχή Αθήνα, ζούσε κυνηγημένος, από το ένα σπίτι σε άλλο, για να μη δώσει αφορμή».

Ο Μωρίς συνέχισε να κρύβεται, πλέον στο σπίτι της γιαγιάς του Σωτήρη Φαλτσή, της Κατίνας Καλογήρου, μέχρι τον Οκτώβριο του 1944, οπότε και αποχώρησαν οι Γερμανοί.

Οι επιστολές του Μωρίς στη μητέρα του κατά την περίοδο της Κατοχής

Καθ' όλη την περίοδο που ο Μωρίς διέμενε στη Αθήνα, αλληλογραφούσε με τη μητέρα του, η οποία καθημερινά του εξέφραζε τα νέα, τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες της, σχετικά με το πώς κυλούσαν τα πράγματα στην υπό Γερμανική Κατοχή Θεσσαλονίκη.

Ο Μωρίς φύλαξε τις επιστολές σαν θησαυρό σε ένα παλιό ντοσιέ με τίτλο «Τα γράμματα της μητέρας μου». Στο διάστημα από 17 Μαΐου 1942 έως 21 Μαρτίου 1943, η Σαρίνα Σαλτιέλ, έστειλε 28 επιστολές στον γιο της. Δεν γνωρίζουμε πόσα γράμματα του έστειλε συνολικά. Τα γράμματα αυτά δημοσιεύθηκαν το 2018 στο βιβλίο του Λεόν Σαλτιέλ «Μη Με Ξεχάσετε» και αποτελούν το μεγαλύτερο κομμάτι της συλλογής από επιστολές τριών μητέρων εκείνη την περίοδο στους γιους τους. Τις επιστολές της Σαρίνας μετέφρασε από τα γαλλικά στα ελληνικά η γυναίκα του Μωρίς, Ελένη Σαλτιέλ.

«Για το συνταρακτικό γεγονός του Ολοκαυτώματος, ο Μωρίς δεν ήθελε να μιλήσει. Μιλούσε πάντα για τη μητέρα του, έλεγε ότι ήταν μία σπάνια γυναίκα, όμορφη, με γνώσεις στη μουσική, ωραία φωνή, φιλόνητο και στοργική μητέρα. Όμως τίποτα περισσότερο από αυτό. Δυσκολευόταν να μιλήσει για αυτήν την ιστορία, ήταν ένα μεγάλο τραύμα που δεν επουλώθηκε ως το τέλος», εξομολογείται η ίδια.

Τα γράμματα που έστειλε ο Μωρίς στη μητέρα του, τα πήρε μαζί της η Σαρίνα, στο ταξίδι για το Άουσβιτς.

Μέσα από τις συναισθηματικά φορτισμένες επιστολές της Σαρίνας στον γιο της, βλέπουμε με μία διαφορετική και μοναδική προοπτική την περίοδο των διωγμών στη Θεσσαλονίκη, μέσα από τη ματιά μίας μητέρας που έχει χωριστεί από τον γιο της και το άγνωστο μέλλον της.

Η Σαρίνα, στα αρχικά γράμματά της περιγράφει την καθημερινότητα της οικογένειας, όμως πάντα υπάρχει μία πνοή ελπίδας, γράφοντας χαρακτηριστικά: «Ελπίζω το επόμενο γράμμα να είναι πιο ευχάριστο» / «Ελπίζω ότι όταν τελειώσεις τις σπουδές σου θα ξαναβρεθούμε όλοι μας».

Όσο περνούσε ο καιρός, τα προβλήματα που περιέγραφε στις επιστολές της, γίνονταν όλο και περισσότερα, με αποκορύφωμα τη στιγμή που η οικογένεια οδηγήθηκε στο γκέτο. Τα γκέτο ήταν συγκροτημένα στο στρατόπεδο Βαρόνου Χιρς, μία εβραϊκή φτωχογειτονιά απέναντι από τον Σιδηροδρομικό Σταθμό Θεσσαλονίκης. Την οικογένεια Σαλτιέλ στήριζαν πάντα οι φίλοι του Μωρίς, Γιάννης Τριανταφυλλίδης και Σωτήρης Φαλτσής, κάτι που η ίδια επαναλαμβάνει στα γράμματά της.

Οι οικογένειες περίμεναν στο γκέτο μερικές ημέρες, ώσπου να μεταφερθούν σε βαγόνια ζώων, 80 -100 άτομα, προς το Άουσβιτς, ένα ταξίδι ημερών, χωρίς νερό και φαγητό, σε άθλιες συνθήκες υγιεινής.

Ακολουθούν μερικές φράσεις από τα τελευταία γράμματά της:

«Μου είναι αδύνατον να επικοινωνήσουμε. Είμαστε κλεισμένοι στο γκέτο [...]. Τι να σου πω εκτός από ότι περνάμε πολύ κρίσιμες στιγμές. Δεν ελπίζουμε πια παρά μονάχα στο Θεό. Ελπίζουμε να μη χάσουμε τα λογικά μας».

«Σου γράφω αυτές τις γραμμές με τα μάτια γεμάτα δάκρυα και την καρδιά παγωμένη απ' τον τρόμο. Είναι πάνω από δύο μήνες που η αργή αγωνία μας δυναμώνει βαθμιαία, δουλειά έμπειρου σαδιστή».

«Τώρα το χειρότερο είναι ο εκτοπισμός. Το αίμα μας παγώνει κάθε στιγμή, η καρδιά μας χτυπά να σπάσει».

«Τι να σου πω εκτός από το ότι ψυχορραγούμε αργά. Τρεις αποστολές έχουν ήδη φύγει [...]. Εμείς είμαστε ακόμη εδώ πεθαίνοντας κάθε στιγμή από τις τόσες συγκινήσεις. Δοκιμάσαμε τα πάντα αλλά δεν πετύχαμε τίποτα. Ίσως είναι και το τελευταίο γράμμα που σου γράφω [...]. Μου σκίζεται η καρδιά, Σαρίνα».

Αυτό ήταν και το τελευταίο γράμμα που έγραψε η Σαρίνα Σαλτιέλ στον γιο της, στις 21 Μαρτίου του 1943.

Ο Ισαάκ και η Σαρίνα εκποτίστηκαν με την 4η αποστολή στις 23 Μαρτίου, η οποία μετέφερε 2.800 ανθρώπους και έφτασαν στο Άουσβιτς μετά από πέντε ημέρες. Ο πατέρας ήταν άρρωστος και τον έστειλαν στους θαλάμους αερίων.

Κανείς από την οικογένεια Σαλτιέλ δεν γύρισε πίσω.

«Το τελευταίο γράμμα που πήρα ήταν σαν μία διαθήκη. Θυμάμαι ότι το διάβασα στο δωμάτιό μου στην οδό Ιθάκης στην Αθήνα. Ήταν η πρώτη φορά που έκλαψα στη ζωή μου. Ήλπιζα, ήλπιζα ότι θα ξανά αντικρίσω τους γονείς μου», είχε γράψει ο Μωρίς στο ανέκδοτο βιβλίο του.

Ο Λεόν Σαλτιέλ, συγγραφέας του «Μη Με Ξεχάσετε», αναλύει στην Parallaxi την ιστορία πίσω από τη συγγραφή του βιβλίου και τα συμπεράσματα που διεξάγουμε για την οικογένεια Σαλτιέλ, μέσα από τις επιστολές της Σαρίνας στον Μωρίς:

«Εκείνη την περίοδο έκανα τη διδακτορική μου διατριβή στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, με έρευνα και επίκεντρο το Ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη. Με ενδιέφερε να δω τι αντιλαμβάνονταν, τι σκεφτόταν και πώς ζούσε ο κόσμος εκείνη την περίοδο. Σε μία έκθεση που είχα επιμεληθεί στο Μουσείο Ολοκαυτώματος του Παρισιού, είχε εκτεθεί μία επιστολή της μητέρας του Μωρίς, από το Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης. Μου κίνησε το ενδιαφέρον γιατί είχε ημερομηνία τον Μάρτιο του 1943. Ζήτησα από το Μουσείο να μου δώσει την επιστολή και έτσι γνώρισα την κα. Σαλτιέλ, η οποία είχε την μεγάλη καλοσύνη να μου εμπιστευτεί τις αρχικές επιστολές.

Στο βιβλίο, το οποίο περιλαμβάνει γράμματα από τρεις μητέρες που γράφουν στους γιους τους, από το γκέτο της Θεσσαλονίκης, το κομμάτι της Σαρίνας, είναι το μεγαλύτερο και ίσως το πιο καλογραμμένο, όπως εξηγεί ο κ. Σαλτιέλ:

«Είναι αυτό που έχει περισσότερη ποιητικότητα του λόγου και λεπτομέρεια αφηγήσεων, παρόλο που η Σαρίνα και οι άλλες δύο μητέρες, δεν έγραφαν για δημοσίευση, έγραφαν επιστολές αγάπης προς τα παιδιά τους. Μέσα από τα γράμματά της, βλέπουμε ότι η μητέρα του Μωρίς όπως και όλη η οικογένεια, ήταν υψηλού πνευματικού επιπέδου, πήγαιναν ταξίδια σε μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες για αναψυχή και λουτρά. Η ίδια η Σαρίνα, στην Κατοχή, πήγαινε σε πολλές πολιτιστικές εκδηλώσεις, είτε ήταν κινηματογράφος, είτε συναυλίες, κάτι που ήταν σπάνιο για την εποχή, λόγω της φτώχειας και των

δυσκολιών.

Αυτό που κάνει ενδιαφέρουσα την οικογένεια Σαλτιέλ είναι οι σχέσεις που είχε με την κοινωνία της Θεσσαλονίκης. Ο Μωρίς πηγαίνει στην Αθήνα πριν ξεκινήσουν οι διωγμοί και μένει εκεί μέχρι το τέλος του πολέμου. Στην Αθήνα, μένει με τη γιαγιά ενός μη Εβραίου συμμαθητή του, κάτι που δείχνει το βαθμό ενσωμάτωσης της οικογένειας στην κοινωνία της Θεσσαλονίκης. Την ίδια στιγμή, η μητέρα του συνεχίζει να βλέπει τους συμμαθητές και τους φίλους του γιου της, οι οποίοι της κρατούν συντροφιά στη Θεσσαλονίκη. Σε όσους μάλιστα συμπαρυστάθηκαν και βοήθησαν την οικογένεια Σαλτιέλ, η Σαρίνα αναφέρει επαναλαμβανόμενα στον Μωρίς, ότι τους έχουν υποχρέωση. Στις τελευταίες επιστολές, η Σαρίνα δεν αναφέρει τα ονόματα των φίλων του γιου της, καθώς όσο οι περιορισμοί αυξάνονται και καταλαβαίνουν ότι σφίγγει ο κλοιός, ζουν με τον φόβο μην ανοίξει γράμματα η αστυνομία.

Όταν γνώρισα τον φίλο του Μωρίς, Σωτήρη Φαλτσή, σε μεγάλη ηλικία στη Θεσσαλονίκη, μου είχε πει χαρακτηριστικά ότι τις στιγμές που αναφέρει η Σαρίνα στα γράμματά της, δεν τις θυμόταν. "Αυτά που ήταν σημαντικά για αυτήν δεν ήταν σημαντικά για εμένα", είχε αναφέρει χαρακτηριστικά.

Κάτι άλλο που καταλαβαίνουμε από τα γράμματα της μητέρας του Μωρίς, είναι η τρυφερότητα και η αγάπη, μέσα από τις μητρικές συμβουλές που δίνει στον Μωρίς, όπως το να "μην είναι τεμπέλης" και να "διαβάζει". Βλέπουμε επίσης εις βάθος, την καθημερινότητα της οικογένειας πίσω στη Θεσσαλονίκη, όπου όταν ο πατέρας κλείνει το μαγαζί και μένει στο σπίτι, χάνει το κύριο του έργο και δεν ξέρει τι να κάνει με τον χρόνο του, καθώς δεν ασχολείται με τις δουλειές του σπιτιού. Χάνει κατά κάποιον τρόπο τον κοινωνικό του ρόλο».

Το βιβλίο "Μη Με Ξεχάσετε" παρουσιάστηκε στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, στην αίθουσα «Μωρίς Σαλτιέλ».

«Η παρουσία μάλιστα έγινε παρουσία του τότε δημάρχου, Γιάννη Μπουτάρη, ο οποίος έχει γράψει και το προλογικό σημείωμα στο βιβλίο. Είναι πολύ σπάνιο να παρουσιάσεις ένα βιβλίο που αναφέρεται σε πραγματικά γεγονότα και ανθρώπους, σε μία αίθουσα ονομασμένη από ένα από αυτά τα πρόσωπα. Ήταν κάτι πολύ συμβολικό για εμένα», τονίζει ο κ. Σαλτιέλ.

Η επιστροφή του Μωρίς στη Θεσσαλονίκη - Η σχέση με το εμπόριο και την τέχνη

Το 1946 ο Μωρίς επιστρέφει στην πόλη του, τη Θεσσαλονίκη, χωρίς κανέναν δικό του άνθρωπο πια εκεί.

Πήρε την απόφαση να ανοίξει πάλι, μόνος του, το κατάστημα εισαγωγών του πατέρα του, στην οδό Βηλαρά, το οποίο και διατήρησε για αρκετά χρόνια.

«Όταν ο Μωρίς γύρισε στη Θεσσαλονίκη είχε μία δύσκολη μετάβαση, γιατί αισθάνθηκε μόνος στην ίδια του την πόλη. Ο μόνος άνθρωπος που είχε σαν στήριγμα ήταν ένας συνομήλικος ξάδερφός του, ο οποίος είχε επιζήσει στην Αθήνα και οι παιδικοί του φίλοι. Ήταν ένα βάρος περισσότερο ψυχολογικό, παρά οικονομικό, καθώς τα κτίσματα που είχε η οικογένεια, παρέμειναν. Ωστόσο, το σπίτι που διέμεναν, το είχε καταλάβει μία άλλη οικογένεια, η οποία αρνούνταν να το επιστρέψει. Μάλιστα, ο πατέρας της οικογένειας αυτής ήταν ένας ευκατάστατος άνθρωπος, ο οποίος είχε ένα ξενοδοχείο και μετά από πολλές πιέσεις, παραχώρησε στο Μωρίς, ένα δωμάτιο εκεί», εξηγεί η κα. Σαλτιέλ.

Παρά την προσπάθεια να δώσει ξανά ζωή στο εμπορικό κατάστημα του πατέρα του, η μεγάλη κλίση και αγάπη του Μωρίς ήταν στην τέχνη, η οποία αποτελούσε το μοναδικό του καταφύγιο μετά τον πόλεμο.

Όπως αναλύει η κα. Σαλτιέλ: «Ο Μωρίς αισθάνθηκε την ανάγκη να ανοίξει το κατάστημα του πατέρα του, κυρίως για συναισθηματικούς και όχι για οικονομικούς λόγους. Από την πρώτη στιγμή που έφτασε στη Θεσσαλονίκη άρχισε να ασχολείται με τα πολιτιστικά ζητήματα της πόλης. Συναντήθηκε με καθηγητές του Πανεπιστημίου, με ανθρώπους όπως τον δικηγόρο Μιχάλη Τσιτσική και τον Γιάννη Τριανταφυλλίδη, αρχιτέκτονα - πολεοδόμο, που τον απασχολούσε το πολεοδομικό πρόβλημα της πόλης. Με αυτούς τους ανθρώπους γεννήθηκε η σκέψη πως η Θεσσαλονίκη είχε ανάγκη τη δημιουργία μίας πνευματικής ζωής και ενός φορέα ο οποίος θα προήγαγε τη μουσική, τη ζωγραφική, τα εικαστικά και τις εκδηλώσεις λόγου».

Μερικά χρόνια αργότερα, το 1970, ο Μωρίς κλείνει οριστικά το κατάστημα του πατέρα του, μία απόφαση που τελικά δεν του στοίχισε καθόλου. «Στο τέλος κατάλαβε ότι δεν είχε έφεση για το εμπόριο, η φύση του ήταν καλλιτεχνική», τονίζει η κα. Σαλτιέλ.

«Θυμάμαι μια κουβέντα του πατέρα μου προς πελάτη που τότε μ' έθιξε. Τού έλεγε ότι είμαι καλό παιδί, αλλά δεν κάνω για έμπορος. Τότε μ' έθιξε. Σήμερα ξέρω, ότι είχε απόλυτο δίκαιο», είχε γράψει χαρακτηριστικά ο Μωρίς στο ανέκδοτο βιβλίο του.

Όταν γεννήθηκε η «Τέχνη»

Από τη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη, έλειπαν οι εκδηλώσεις που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα καλλιτεχνικό κοινό, ενημερωμένο και ευαισθητοποιημένο, αντάξιο με την ποιότητα της πόλης.

Το σπίτι του Μωρίς, εκείνη την περίοδο, γίνεται ένα μικρό καλλιτεχνικό κέντρο, όπου συγκεντρώνονταν μουσικοί κάθε Κυριακή, για να παίξουν και να ακούσουν μουσική, να τραγουδήσουν και να συζητήσουν για μουσικά και καλλιτεχνικά θέματα.

Κατά τη διάρκεια του 1951, ο Μωρίς έκανε εντονότερη την πολιτιστική του δραστηριότητα στην πόλη, με ενέργειες όπως συναυλίες για μαθητές και φοιτητές στο Βασιλικό Θέατρο και την τακτική εβδομαδιαία στήλη καλλιτεχνικών ειδήσεων στην εφημερίδα «Το Φως», μαζί με τον Μιχάλη Τσιτσική.

Μετά την επαφή του με συνεργάτες που ανήκαν στην πρωτοπορία της εποχής, τον Μάνο Χατζηδάκι, τον Σπύρο Βασιλείου και την Ντόρα Τσάτσου, ο Μωρίς και ο Μιχάλης Τσιτσικλής, σκέφτονται πιο σοβαρά την ίδρυση ενός καλλιτεχνικού σωματείου στη Θεσσαλονίκη. Στις συζητήσεις που γίνονται παίρνει μέρος ο Γιάννης Τριανταφυλλίδης και ο Λίνος Πολίτης, ο οποίος δέχθηκε με ενθουσιασμό να συμμετάσχει στην κίνηση αυτή.

«Απευθύνθηκαν στον καθηγητή Πανεπιστημίου Λίνο Πολίτη, στον φιλόλογο Δημήτρη Μαρωνίτη, στον αρχαιολόγο Μανόλη Ανδρόνικο και σε άλλους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής και σημαντικούς παράγοντες της πνευματικής ζωής της πόλης μας», όπως εξηγεί η κα Σαλτιέλ.

Στην προσπάθεια να διευρύνει τη συσπείρωση των τοπικών καλλιτεχνικών δυνάμεων, καλούνται να συμμετάσχουν και οι Σύλλογοι Αποφοίτων Βαλαγιάννη και Σχινά. Τελικά συμμετέχει η Νούλη Ζαχαρά, ως πρόεδρος των αποφοίτων Σχινά. Κοντά σ' αυτούς έρχονται και άλλοι φιλότεχνοι και φίλοι και συμπληρώνονται τα πρώτα 25 ιδρυτικά μέλη.

Σε μία συνεδρίαση των βασικών ιδρυτικών μελών στο γραφείο του διευθυντή της Ιονικής Τράπεζας, Ιωάννη Δράκου, δίνεται η οριστική επωνυμία του σωματείου, με την απόφαση ο τίτλος να είναι «Τέχνη», με υπότιτλο «Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία».

Η ιδέα λοιπόν, για την ίδρυση της «Τέχνης» άρχισε να κυφορείται μέσα στον μουσικό κύκλο που συγκεντρώνονταν στο σπίτι του Μωρίς από το 1946 και ολοκληρώθηκε με τη σύνδεση του κύκλου αυτού με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και συγκεκριμένα με τους καθηγητές Φιλοσοφικής Σχολής, Αγαπητό Τσοπανάκη και Λίνο Πολίτη.

Στο όραμα της «Τέχνης» ο Μωρίς Σαλτιέλ αφιέρωσε μεγάλο μέρος της ζωής του. Ο ίδιος είχε καλλιτεχνικά ερεθίσματα από πολύ μικρή ηλικία, τα οποία λειτούργησαν ως αποκούμπι στη συνέχεια της ζωής του, βοηθώντας τον να διαχειριστεί το τραύμα του Ολοκαυτώματος και τον χαμό της οικογένειάς του.

«Εκείνα τα χρόνια, όλη η πόλη θεωρούσε ότι η ψυχή της τέχνης στη Θεσσαλονίκη, ήταν ο Μωρίς. Ήταν ένας άνθρωπος, του οποίου τα ενδιαφέροντα ήταν η τέχνη, ο πολιτισμός και φυσικά η οικογένεια και οι φίλοι», εξηγεί η Ελένη Σαλτιέλ.

Εκτός από την τεράστια συνεισφορά της «Τέχνης» στην πολιτιστική ζωή της Θεσσαλονίκης, ο Μωρίς Σαλτιέλ, αποτέλεσε μία προσωπικότητα άρρηκτα συνδεδεμένη με τον καλλιτεχνικό κόσμο της Βόρειας Ελλάδας.

Από το 1952 μέχρι το 1981 (με εξαίρεση την περίοδο 1961 - 1965) διετέλεσε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της «Τέχνης», αντιπρόεδρος και γενικός γραμματέας της, με τεράστιο μερίδιο για τη μακροχρόνια και πετυχημένη δραστηριότητάς της.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το 1974 αποτέλεσε μέλος του Δ.Σ του Κρατικού Θεάτρου Βόρειας Ελλάδας, με το οποίο διαφώνησε με ενέργειες της διεύθυνσης και τελικά παραιτήθηκε.

Με πρωτοβουλία του, το 1975, δημιουργείται η Συντονιστική Επιτροπή Εκπολιτιστικών Σωματείων Βόρειας Ελλάδας, της οποίας ορίζεται γραμματέας.

Τον Ιανουάριο του 1977, ξεκινά να δημοσιεύει μία σειρά από άρθρα με τίτλο «Τα πολιτιστικά προβλήματα της Θεσσαλονίκης» στην εφημερίδα Θεσσαλονίκη.

Την περίοδο 1977 - 1978, μαζί με τον Χρύσανθο Χρήστου, οργανώνουν εκθέσεις και μαθήματα εικαστικών σε όλες σχεδόν τις πόλεις της Βόρειας Ελλάδας.

Το 1981, ενώ είναι μέλος του Δ.Σ του ΚΘΒΕ, πρωτοστατεί με άρθρα και άλλες ενέργειες στην ίδρυση Σχολής Καλών Τεχνών στη Θεσσαλονίκη.

Τον Απρίλιο του 1986, δημοσιεύει σειρά άρθρων με τίτλο «Πολιτιστικά θέματα της Θεσσαλονίκης» στην εφημερίδα Θεσσαλονίκη.

Τον Σεπτέμβριο του 1987, γίνεται μέλος του Δ.Σ του Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης, από το οποίο παραιτείται ένα χρόνο αργότερα για λόγους υγείας.

Ο Μωρίς έφυγε από τη ζωή στις 26 Φεβρουαρίου 1998, τέσσερα χρόνια μετά το εγκεφαλικό που είχε υποστεί.

Η γνωριμία με την Ελένη Νικολάου

Η γνωριμία του με τη σύντροφο και συνοδοιπόρο της ζωής του, Ελένη Νικολάου, έγινε φυσικά, στην «Τέχνη». Και οι δύο υπήρξαν εκείνη την εποχή, άνθρωποι που υπηρετούσαν διάφορες μορφές της τέχνης, με τον Μωρίς να συμμετέχει με ενέργειες, πρωτοβουλίες και δράσεις στα πολιτιστικά ζητήματα της Θεσσαλονίκης, συμπεριλαμβανομένης της «Μακεδονικής Καλλιτεχνικής Εταιρείας».

Η Ελένη Νικολάου, δούλευε στη ΔΕΗ, λάτρευε το τραγούδι, τον χορό, τη μουσική και είχε και η ίδια, έντονη καλλιτεχνική φλέβα.

Το ζευγάρι γνωρίστηκε το 1960.

«Τότε, ήμουν μαθήτρια του Κρατικού Ωδείου και παρακολουθούσα συχνά τις εκδηλώσεις της “Τέχνης”. Τα γραφεία της, στεγαζόταν για εννέα χρόνια στο μαγαζί του Μωρίς και έτσι, μαζί με μία συμμαθήτριά μου από το Ωδείο, πήγαμε για να

γραφτούμε ως μέλη. Παρακολουθούσα όλες τις εκδηλώσεις και με τον Μωρίς γνωριστήκαμε σε μία από τις εκδρομές της «Τέχνης». Εκεί, δειξαμε τη συμπάθεια που είχαμε ο ένας στον άλλον και σιγά σιγά εξελίχθηκε η σχέση και η αγάπη μας, η οποία εκείνη την εποχή, ήταν απολύτως πλατωνική. Το 1963 παντρευτήκαμε, τον ίδιο χρόνο γέννησα τον μεγάλο γιο μας, τον Σίμο. Μετά από τέσσερα χρόνια γεννήθηκε και το δεύτερό μας παιδί, ο Άρης», αφηγείται η κα. Σαλτιέλ.

Η σχέση τους χαρακτηριζόταν από βαθιά αγάπη ο ένας για τον άλλον – και οι δύο για την τέχνη. «Με τον Μωρίς παίζαμε μουσική δωματίου, έπαιζε βιολί και εγώ συνόδευα στο πιάνο. Ήμουν και εγώ μέσα στο κλίμα της “Τέχνης” και στάθηκα πολύ τυχερή γιατί είχα την ευκαιρία να γνωρίσω σπουδαίους ανθρώπους, όπως τον Χατζιδάκι και μεγάλους καθηγητές, όπως τον Λίνο Πολίτη και τον Δημήτρη Μαρωνίτη. Ήμουν τυχερή που πλάι στον Μωρίς, γνώρισα τόσους αξιόλογους ανθρώπους και πνευματικούς εκείνης της εποχής, από μία ανθρώπινη και φιλική πλευρά», εξηγεί η ίδια.

Ο γιος της Ελένης και του Μωρίς, Σίμος Σαλτιέλ, είναι αυτή τη στιγμή ένας καταξιωμένος γραφίστας, ακολουθώντας πιστά τα καλλιτεχνικά βήματα των γονιών του. Σπούδασε γραφιστική και φωτογραφία στο Σικάγο και στη Νέα Υόρκη. Από μικρός είχε καλλιτεχνικές ανησυχίες, ασχολήθηκε με τη μουσική και συμμετείχε σε τρεις μπάντες. Είναι επίσης φωτογράφος και εκθέτει τη δουλειά του από το 1982.

Η Ελένη Σαλτιέλ συμμετέχει ενεργά μέχρι και σήμερα στα Εβραϊκά κοινά της πόλης, με στόχο να μην αφήσει την Ιστορία και τον Μωρίς να ξεχαστούν από τη συλλογική μνήμη.

Η ίδια είναι από τους ιδρυτές της Χορωδίας της Ισραηλιτικής Κοινότητας στη Θεσσαλονίκη, η οποία ασχολείται με την παραδοσιακή μουσική, τα Σεφαραδίτικα, εβραϊκά και ελληνικά τραγούδια.

«Κάνουμε συναυλίες, εκδηλώσεις, μουσικά δρώμενα για το Ολοκαύτωμα εντός και εκτός της λέσχης της κοινότητας, που βρίσκεται στη Βασιλέως Ηρακλείου. Μετά τον θάνατο του Μωρίς, μου ζήτησαν να βοηθήσω στο Εβραϊκό Μουσείο, το οποίο τότε, ήταν μόνο ιστορικό, σε έναν μικρό χώρο. Όταν η Θεσσαλονίκη έγινε η πολιτιστική πρωτεύουσα, το Μουσείο μετακόμισε στο εξαιρετικό κτίριο που βρίσκεται σήμερα, στην οδό Αγίου Μηνά. Εργάστηκα εκεί εθελοντικά για 20 χρόνια, μαθαίνοντας καθημερινά περισσότερα πράγματα και γνωρίζοντας κόσμο, παλιούς Εβραίους της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι είχαν φύγει πριν το Ολοκαύτωμα, στη μεγάλη πυρκαγιά του 1917. Ήταν μία μοναδική εμπειρία.

Τώρα διοργανώνεται κάτι πολύ σημαντικό, αφού μία ομάδα από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου έκανε πρόταση στο Υπουργείο Πολιτισμού, για να γίνει έρευνα για τον Μωρίς και την «Τέχνη», με σκοπό να δημιουργηθεί ένας τόμος για την «Τέχνη» καθώς και την αυτοβιογραφία του Μωρίς. Έχουμε ήδη ξεκινήσει τη συνεργασία και θα είναι κάτι εξαιρετικό. Επίσης, σχεδιάζεται μέσα στους επόμενους μήνες, να γίνει μία έκθεση στο Τελλόγλειο, η οποία θα περιλαμβάνει όλη τη συλλογή ζωγραφικών πινάκων της «Τέχνης», της οποίας ο κύκλος έκλεισε πέρσι. Είναι μία ευκαιρία να αναδείξουμε ποια είναι η «Τέχνη», τη δραστηριότητα και τη σημαντικότητά της στη Θεσσαλονίκη», καταλήγει η ίδια.

Όσο για τον ρόλο της τέχνης στην ανάδειξη της μαύρης σελίδας του Ολοκαυτώματος στη Θεσσαλονίκη, η κα. Σαλτιέλ τονίζει:

«Η τέχνη γενικά βοήθησε σε μεγάλο βαθμό στην ανάδειξη του Ολοκαυτώματος, με πολλές αναφορές και εκδηλώσεις, προώθησε την ιδέα να μην ξεχαστεί και να ακουστεί η πραγματική αλήθεια, γιατί δυστυχώς μέχρι και σήμερα υπάρχουν αμφισβητήσεις».

Ο Λεόν Σαλτιέλ, αναλύει τον αντισημιτισμό στη σημερινή Ελλάδα καθώς και τον τεράστιο ρόλο της εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης στο Ολοκαύτωμα με στόχο να μην επαναληφθούν τα λάθη της Ιστορίας:

«Δυστυχώς, ο αντισημιτισμός είναι μία πολύ παλιά ασθένεια, που ταλανίζει την υφήλιο και τον ανθρώπινο πολιτισμό από τα αρχαία χρόνια, μέχρι δυστυχώς και τις ημέρες μας. Και πάλι, μετά το Ολοκαύτωμα, η ανθρωπότητα δεν έμαθε και τα φαινόμενα αυτά συνεχίζουν. Σε κάθε εποχή, ο αντισημιτισμός αλλάζει προσωπείο, για να εκφράσει τις ανάγκες της περιόδου. Πάντα υπάρχει μία δικαιολογία για να κατηγορηθούν οι Εβραίοι, για τα δεινά της εκάστοτε περιόδου.

Μετά τα γεγονότα της 7ης Οκτωβρίου στο Ισραήλ, με την επίθεση της Χαμάς, έχουμε δει μία αύξηση και έκρηξη αντισημιτισμού, σε όλη την Ευρώπη αλλά και στην Ελλάδα, όπως άλλωστε δείχνουν όλες οι στατιστικές μελέτες. Στη χώρα μας παραμένει αρκετά διαδεδομένος, αλλά όχι βίαιος.

Η εκπαίδευση, είναι ένα από τα κύρια μέσα καταπολέμησης του αντισημιτισμού. Μέρος της είναι και η εκπαίδευση πάνω στο Ολοκαύτωμα, όχι μόνο για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού, αλλά για να χτιστούν ανθεκτικές κοινωνίες, με μεγαλύτερη ισότητα, δημοκρατία και κράτους δικαίου. Όταν διαβάζουμε στην επιστολή της Σαρίνας Σαλτιέλ “Ψάχνω να βρω στη συνείδησή μου τι έχω κάνει λάθος και δεν το βρίσκω”, βλέπουμε μία τεράστια κραυγή για ειρήνη. Η γυναίκα χωρίς να το ξέρει, καταλαβαίνει ότι θα πεθάνει και αναρωτιέται γιατί πρέπει να το υποστεί αυτή, ενώ το μόνο που θέλει είναι να βρίσκεται μαζί με την οικογένειά της.

Επειδή ως κοινωνίες, έχουμε την τάση να επαναλαμβάνουμε τα λάθη του παρελθόντος και να μη μαθαίνουμε από την Ιστορία, οι επιστολές αυτές είναι ένα τεράστιο μάθημα. Η αγάπη που διατρέχει αυτά τα γράμματα από τις μητέρες προς στα παιδιά τους, μας καλεί όλους να συλλογιστούμε και να εργαστούμε για μία καλύτερη κοινωνία».

Βιβλιογραφία

Σαλτιέλ, Λ. (2018). Μη Με Ξεχάσετε: Τρεις Εβραίες μητέρες γράφουν στους γιους τους από το γκέτο της Θεσσαλονίκης. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (2008). Ο Μωρίς της «Τέχνης» και της τέχνης: Μνήμη Μωρίς Σαλτιέλ.

Θεσσαλονίκη. Επιμέλεια Έκδοσης: Δημήτρης Ιωάννου, Παναγιώτης Πίστας, Ελένη και Σίμος Σαλτιέλ

*Οι φωτογραφίες έχουν αντληθεί από τα δύο παραπάνω βιβλία.

ΠΗΓΗ: [parallaximag, 12.7.2025](https://parallaximag.com/2025/07/12/)